

УДК 821.111-341'38:811.111

Л. М. Дембовська,
аспірант
(Київський Міжнародний університет)

ОКАЗІОНАЛЬНІ КОМПОЗИТИ В ІДІОДИСКУРСІ ДЖЕРОМА К. ДЖЕРОМА

У даній статті розглядається проблема дослідження створення та функціонування okazіональних композит в художньому дискурсі та зокрема в ідіодискурсі окремого автора. Визначаються поняття ідіодискурсу та ідіостиллю автора, досліджується семантика та стилістика okazіональних композит в ідіодискурсі Джерома К. Джерома.

У 80-ті роки минулого століття О. С. Кубрякова сформулювала принципи когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення мовних явищ [1], який у послідуючі роки став переважним у лінгвістичних дослідженнях. За останні два десятиліття всебічному дослідженню дискурсу та окремих його типів присвячено чимало робіт [2-7] та ін., у яких приведені різноманітні визначення дискурсу та обґрунтовані й описані його параметри. При цьому дослідження письмового типу дискурсу відбувається переважно на матеріалі наукових та публіцистичних текстів, тобто досліджувались такі підтипи дискурсу як науковий [6], газетний [3], електронний PR-дискурс [8] та ін. Однак проблема комплексного дослідження художнього дискурсу залишається актуальною.

Різними аспектами комплексного поняття дискурсу є, з одного боку, дискурс як діяльність, процес, а з іншого боку – текст, продукт [2: 23]. За В. А. Самохіною (Дмитренко), дискурс – "це 1) зв'язне мовлення (або латиною 'розумний роздум'), у сукупності з нелінгвістичними обставинами його протікання: мовлення у взаємодії з живим життям, а також 2) сукупність мовленнєвих актів, що охоплюють адресатний, адресантний, інтенціональний, контекстний, ситуативний, метакомунікативний, денотативний, локутивний та ілокутивний аспекти" [4:127]. Відносно художнього дискурсу вважаємо за потрібне додати до вказаних аспектів історичний та культурологічний аспекти, оскільки автор художнього твору є представником своєї епохи і не може уникнути впливу формотворчих тенденцій часу, історичного та культурного рівня розвитку суспільства на даному етапі.

Складні слова якнайповніше задовольняють два головні принципи в організації дискурсу: зробити його максимально інформативним і зрозумілим для сприйняття і досягти цієї мети з мінімальними зусиллями. Композитоутворення є одним з найпродуктивніших засобів поповнення словникового складу сучасної англійської мови. Словотвір є відкритою системою, а будь-яка відкрита система здатна засвоювати зовнішній вплив, перебуваючи у постійному змінюванні – флуктуації [9: 167]. Саме флуктуаціями С. М. Єнікєєва пояснює виникнення різного роду okazіональних утворень, які в залежності від комунікативних потреб носіїв мови або ж зазнають узуалізації, або ж залишаються разовою одиницею комунікації, створеною для задоволення ситуативних потреб комунікантів.

Метою даного дослідження є виявлення та аналіз okazіональних композит в ідіодискурсі Джерома К. Джерома. Матеріалом дослідження стали 218 okazіональних складно-структурних утворень, вилучених методом суцільної вибірки з творів вказаного автора.

Оскільки дискурс є поєднанням таких аспектів, як адресантність, адресатність, текст як продукт, та ряд екстралінгвістичних факторів, таких як історичний, соціальний, культурологічний та ін., ідіодискурсом окремого автора вважаємо сукупність таких аспектів, як ідіостиль за В. А. Самохіною (Дмитренко) – "стиль особистості в усій різноманітності його багаторівневих текстових проявів (в структурі, семантиці, прагматиці тексту), це різностороння особистість адресанта" [10: 173], мовний, історичний, соціальний та культурологічний рівень розвитку суспільства, а також тезаурус передбачуваного читача.

Установка на адресата є установка на особливий світогляд, вона вносить цілковито нові моменти в слово адресанта: адже при цьому відбувається взаємодія різних контекстів, різних точок зору, різних світоглядів, різних експресивно акцентних систем, різних соціальних умов [11: 95]. М. М. Бахтін наголошував на важливості адресованості будь-якого висловлювання; на відміну від слова чи речення, які є безособовими, нікому не адресованими, висловлювання (а отже і текст) має автора і адресата [12: 275].

Адресатові належить велика роль у художньому дискурсі. Тут об'єкт пізнання необмежений, і повідомлення орієнтоване на суспільство в цілому, у процес включаються всі суспільно обумовлені та особистісні фактори, що характеризують кожного окремого реципієнта, його особистий тезаурус. Тезаурус включає знання, мовний та життєвий досвід, особисту картину світу читача, його знання про особливості даного жанру і стилю, фонові знання.

Створюючи художній текст, автор звертається до гіпотетичного читача, намагаючись не тільки донести інформацію про зміст тексту, а також впливати на емоції реципієнта, його світобачення,

взаємодіяти з його (читача) картиною світу з метою адекватного розуміння та інтерпретації художнього тексту.

Аналіз ідіостилію на вербально-семантичному рівні – це аналіз вживання оригінальних індивідуально-авторських мовних засобів і особливих прийомів їх граматичної та стилістичної організації [10: 173].

Виникнення okazjiоналізмів у мові як системі диктується необхідністю номінації явищ чи речей, які існують, але не мають вербального вираження. Оказиюоналізми в художньому тексті створюються автором не лише з номінативною, а здебільшого зі стилістичною метою, прагненням автора не тільки донести до читача інформацію, вміщену в повідомленні, а впливати на його емоції, світогляд, переконання, звертатися до його естетичних почуттів. При відборі мовного матеріалу автор керується двома протилежними принципами: надлишковості – якнайповніше змалювати образ героя, явища чи речі, та економії – досягти цієї мети з використанням якнайменшої кількості мовних засобів, щоб не допустити надмірного інформаційного загромодження текстового простору, що ускладнює розуміння та інтерпретацію тексту.

Англійська композита найкращим чином задовольняє обидві вимоги, виражаючи у формі однієї лексичної одиниці не лише назву описуваного предмета (особи, явища), але і його характеристики, настрої, призначення і т. ін.

З корпусу вибраних okazjiональних композит 118 є ад'єктивними складно-структурними утвореннями, переважно аксіологічно маркованими: епітетами, метафорами та складовими метафоричних конструкцій, як наприклад, *well-planted kick, goggle-covered eyes, voice-filled homes, rock-crowned summits, illarranged music halls, tidy-minded lovers of German nature, lavender-gloved hand, palace-bordered alleys, bright-eyed man etc.* Вказаний тип okazjiональних композит створений автором не лише з номінативною метою (*cream-covered cakes, leather-peaked caps, rough-haired dog, hand-embroidered cushions, many-colored parasols, faint-heard din, oak-panelled wall, bright-cloaked gallants*), а також з емотивно-оціночною меліоративною (*sweet-faced Queen, generous-minded man, mildest-tempered people*) та пейоративною (*fat-headed chunk, shock-headed youth, dense-headed young man, dunder-headed idiots*), що показує передбачуваному адресатові (читачеві) не лише відношення адресанта до описуваної особи (явища, речі), а також і бажаний напрямок декодування інформації.

Група аксіологічно нейтральних описових ад'єктивних композит створена з метою економичності інформативного матеріалу та більш виразного, ніж при використанні синтаксичних конструкцій, а саме означальних підрядних речень, представлення описуваних предметів, осіб та явищ (*curtain-shielded windows, low-ceilinged kitchen, dimly-lit bar-parlour, oilskin-covered parcel, travel-stained companies of knights, good-sized trout etc.*).

Компаративні складно-структурні епітети з другим компонентом *-looking* створені для експресивної оцінки героїв та явищ: *coarselooking men, saucylooking little wench, comfortable-looking dame, stormy-looking night, disagreeable-looking world, unpretentious-looking gentleman, solemn-looking men, cheerful-looking wife, dirty-looking scoundrel (a dog), shamed-looking dog, sinewy-looking animal (a cat) etc.*

Експресивно-описові композити структурної моделі N+PI є всі аксіологічно маркованими, що не тільки характеризують описувані предмети, а й виражають авторську оцінку описуваних осіб та явищ (*ill-seasoned loon, evil-smelling cigar, fierce-killing Tarborites, far-stretching park etc.*).

Найпоширенішим прикладом створення та вживання таких композит є іронія:

"...for this purpose hired a picturesque-looking vehicle, drawn by a horse..." (*Three Men on Bummel*, p. 72)

"It is the hope of every well-meaning German boy and girl to please the police." (*Three Men on Bummel*, p. 89)

Найяскравішим прикладом такої іронії вважаємо створення okazjiональної композити *law-loving* при наявності узуальної аксіологічно нейтральної *law-abiding* – 'законослухняний':

"To the law-loving German, on the other hand, music after eleven o'clock at night ceases to be music; it becomes sin, and as such gives him no satisfaction." (*Three Men on Bummel*, p. 62)

Оказиюональна композита *law-loving* в наведеному прикладі завдяки більшій експресивності створює іронічний ефект засобами одного слова.

Другою за кількісним складом після ад'єктивних композит є група субстантивних складно-структурних утворень. Це складні іменники, здебільшого прямої номінації, що вміщують у своїй семантиці предмет номінації та атрибутивний компонент, переважно структурної моделі n+n типу *butt-end of a mast, boatyard, trout-case etc.* Менш численна група субстантивних утворень структурної моделі PI+n : *starting-place, boating-man, river-men, fishing-punt, fishing-net etc.* Ці композити є аксіологічно нейтральними і створені з номінативними та текстотвірними цілями. Оказиюональні субстантивні складно-структурні деривати *lightheartedness, tomfoolishness* поєднують номінативні та експресивні аспекти:

"We began cheerfully, one might almost say skittishly, but our lightheartedness was gone by the time the first potato was finished." (*Three Men in a Boat*, p. 134)

"I do think that of all the silly, irritating tomfoolishness by which we are plagued, this 'weather-forecast' fraud is about the most aggravating." (*Three Men in a Boat*, p. 42)

Числівникові композити мають здебільшого прозору семантику і є аксіологічно нейтральними (*three-volume novel, nineteenth-century life, sixteenth-century towns, four-mile walk, twelve-buttoned gloves, eight-oared racing outrigger, four-roomed cottage*), несуть вартісну семантику (*sixpenn'orth of nails, eighteenpenny book*), позначають міру довжини (*2ft6in.truckle bed*), час відправлення потягу:

"We got to Waterloo at eleven, and asked where the eleven-five started from." (*Three Men in a Boat*, p. 47)

Серед числівникових композит є також аксіологічно марковані: *do not care twopence (three ha'pence) for, five-and-twenty minutes, five-and thirty minutes*. Інвертована структура двох останніх композит підкреслює протяжність проміжку часу:

"We worked steadily for five-and twenty minutes and did four potatoes" (*Three Men in a Boat*, p. 135)

"For five-and-thirty minutes not a sound was heard throughout the length and breadth of that boa, save the clank and crockery, and the steady grinding of four sets of molars." (*Three Men in a Boat*, p. 92)

Три прислівникові та одна дієслівна оказіональні композити є аксіологічно маркованими – метафоричні за семантикою (*good-naturedly, lightheartedly*), або є метафорами в стилістичному контексті:

"How they pile the poor little craft mast-high with the clothes and big houses..." (*Three Men in a Boat*, p. 26)

"...but our serious man, who is a bit of a geologist, pooh-poohed my roman relic theory..." (*Three Men in a Boat*, p. 177)

Особливу увагу дослідника композит приваблюють голофрастичні утворення, чи слова-речення. Серед вибраних оказіональних композит 13 є вказаними складно-структурними утвореннями – універбатами. Серед них аксіологічно нейтральними є лише дві прислівникові композити *by-the-by, corkscrew-wise*). Субстантивні універбати *would-be-assassin, mamma-in-law* несуть явне оцінне навантаження:

"It trotted quietly on until its would-be-assassin was within a yard of it,..." (*Three Men in a Boat*, p. 125)

"...father-in-law not a bad sort, ... mamma-in-law, and those two ugly, ill-mannered sisters..." (*Three Men in a Boat*, p. 7)

Більшість синтаксичних композит є ад'єктивними та аксіологічно маркованими:

"...they cursed us – not with a common cursory curse, but with long, carefully-thought-out, comprehensive curses..." (*Three Men in a Boat*, p. 119)

"Plain practical rowing of the get-the-boat-along order is not a very difficult art to acquire..." (*Three Men in a Boat*, p. 151)

"We were on our way to Prague, and were waiting in the great hall of the Dresden Station until such time as the powers-that-be should permit us on to the platform." (*Three Men on Bummel*, p. 48)

"...this at-home-sneered-at lady ..." (*Three Men on Bummel*, p. 74)

"The Future ("After Use") a fat jolly, Godbless-everybody sort of world..." (*Three Men on Bummel*, p. 51)

Таким чином, ідіодискурс Джерома К. Джерома характеризується високою креативністю автора щодо створення оказіональних композит, які, у свою чергу, завдяки стилістичній маркованості створюють можливість продукування і протікання інтрадискурсу гумору в наративному художньому тексті.

У даній статті розглянуто функціонування оказіональних композит в ідіодискурсі Джерома К. Джерома. Перспективним вбачається дослідження креативних здібностей окремих авторів щодо створення оказіональних композит та їх можливої подальшої узуалізації, а також мовних та екстралінгвістичних факторів продукування ідіодискурсів англійських та американських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Языки славянской культуры. – 2004. – 555 с.
2. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальною редакцією Шевченко І. С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – 356 с.
3. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалі сучасної газетної публіцистики]. – К. – 2002. – 392 с.
4. Самохина (Дмитренко) В. А. Функционально-коммуникативная стилистика текста: проблемы и пути решения// Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 725. – Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Константа. – 2006. – С. 125-129.

5. Белова А. Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Серія: Іноземна філологія. – 2002 – Вип. 32-33. – С. 11-14
6. Текст: стереотип и творчество / Межузовский сб. научных трудов. Пермский государственный университет. – Пермь: www.psu.ru. – 1998.
7. Сидоров Е. В. Онтология дискурса. – М.: Издательство ЛКИ. – 2008. – 232 с.
8. Саенко А. Н. Нормативные формально-структурные, лингвостилистические и графические признаки текстов электронного жанра "Профиль компании"// Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 772. – Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Константа. – 2007. – С. 125-131.
9. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2006. – 303 с.
10. Самохіна (Дмитренко) В. А. Проблемы функционально-коммуникативной стилистики фольклорного текста// Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 667. – Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Константа. – 2005. – С. 172-175.
11. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература. – 1975. – 504 с.
12. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство. – 1986. – 444 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2009 р.

Дембовская Л. М. Оказиональные композиты в идиодискурсе Джерома К. Джерома.

В статье рассматривается проблема создания и функционирования окказиональных композит в художественном дискурсе и, в частности, в идиодискурсе отдельно взятого автора. Определяются понятия идиодискурса и идиостилия автора, исследуется семантика и стилистика окказиональных композит в идиодискурсе Джерома К. Джерома.

Dembovska L. M. Occasional Compounds in Jerome K. Jerome's Idiodiscourse.

The article tackles the problem of researching the creation and functioning of the occasional compounds in the belle-lettre discourse, particularly in author's idiodiscourse. The definitions of idiodiscourse and idiostyle are given, semantics and stylistics of the occasional compounds in Jerome K. Jerome's idiodiscours are under consideration.